

володимир
дмитренко

ОКТАВІАН АВГУСТ

Кальварія

*Видання здійснене за участі
Програми підтримки перекладів
російської літератури TRANSCRIPT
Фонду Михаїла Прохорова*

transcript

Гай Октавій Фурін (*Gaius Octavius Thurinus*, 23.9.63 р. до н.е. — 19.8.14 р. н.е.). У квітні 44 року до н.е., після прийняття всиновлення за заповітом Гая Юлія Цезаря, отримує ім'я **Гай Юлій Цезар Октавіан** (*Gaius Iulius Caesar Octavianus*) та активно долучається до політичної боротьби, що розгорнулася у Римі після загибелі Цезаря. 7 січня 43 року до н.е. його вперше наділено повноваженнями пропретора, а 19 серпня 43 року до н.е. вперше обрано одним із консулів. Від листопада 43 року до н.е. він — тріумвір. Від вересня 36 року до н.е. — дуумвір. Наприкінці 32 року до н.е. отримує від сенату повноваження диктатора, хоча офіційно не визнає за собою цього титулу. 30 року до н.е. встановлює цілковитий контроль над усіма римськими володіннями. 16 січня 27 року до н.е. отримує титул «август». Відтоді титул «імператор» набуває іншого змісту: він означає не «переможець у війні чи битві», а — «правитель держави». Саме тому більшість істориків вважають, що встановлення в Римі імперського ладу розпочалося не тоді, коли Октавіан переміг у громадянській війні, а лише після набуття ним титулу «август».

В офіційних документах римської держави, починаючи з другої половини квітня 43 року до н.е., Октавіана називають **Імператор Цезар** (*Imperator Caesar*), а починаючи з 16 січня 27 року до н.е. — **Імператор Цезар Август** (*Imperator Caesar Augustus*).

Повний титул Октавіана Августа на момент смерті: **Імператор, син божественного Цезаря, Август, великий понтифік, консул 13 разів, імператор 21 раз, наділений владою народного трибуна 37 разів, Отець Вітчизни** (*Imperator Caesar Divi filius Augustus, Pontifex Maximus, Consul XIII, Imperator XXI, Tribuniciae potestatis XXXVII, Pater Patriae*).

Володимир Дмитренко

— • —

Октавіан Август.
Народження
Римської імперії

— • —

УДК 94(37)

Д 53

Володимир ДМИТРЕНКО

ОКТАВІАН АВГУСТ.

НАРОДЖЕННЯ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Науково-популярне видання

ДМИТРЕНКО Володимир

Д 53 Октавіан Август. Народження Римської імперії. *Науково-популярне видання.* — Львів: Кальварія, 2019. — 272 с.

ISBN 978-966-663-423-1

Прах Октавіана Августа було урочисто поховано у мавзолеї, заздалегідь побудованому за його наказом, а його самого — обожнено рішенням римського сенату. Він владарював майже шістдесят років і став першим римським імператором, зумів об'єднати в своїх руках військову, громадянську та релігійну владу. Октавіан Август вивів Римську державу з руїни й сваволі громадянських воєн і привів до стабільності й процвітання.

Коли загинув Гай Юлій Цезар, усиновлений ним небіж, 19-річний Гай Октавій, не мав ані війська, ані впливу. І ця книга розповість вам про те, як Гай Октавій став Октавіаном, консулом і тріумвіром, а потім — імператором Октавіаном Августом.

УДК 94(37)

All rights reserved.

Усі права застережено.

ISBN 978-966-663-423-1

© Володимир Дмитренко, текст, 2004, 2019

© «Кальварія», 2019

Зміст

1. Родовід і перші роки життя (63–49 роки до н.е.)	9
2. Поруч із Гаєм Юлієм Цезарем. Вхідження в політику (49–44 роки до н.е.)	12
3. Змова в Римі. Загибель Гая Юлія Цезаря.	16
4. Рим у перші дні після загибелі Гая Юлія Цезаря. Поховання Гая Юлія Цезаря і його заповіт. Октавій вирушає до Італії	19
5. Рим у боротьбі за владу. Поділ провінцій. Убивці Цезаря залишають столицю. Піднесення Марка Антонія. Розправа над Амацієм — Лжемарієм	22
6. Цицерон очолює прихильників республіки. Октавій стає Октавіаном. Перерозподіл провінцій на користь Марка Антонія. Назрівання громадянської війни	27
7. Початок громадянської війни. Протистояння й примирення Октавіана й Марка Антонія. Комета над Римом. Республіканці сприяють посиленню Октавіана	37
8. Марк Антоній перекидає війська з Македонії до Італії. Октавіан набирає власне ополчення. Урочисті проводи Марка Антонія у Цизальпійську Галлію	45
9. Початок Мутінської війни. Сенат оголошує Марка Антонія «ворогом». Октавіан отримує повноваження пропретора. Долабеллу теж оголошено «ворогом»	49

10. Битва під Галльським Форумом. Поранення консула Панси. Перша поразка Марка Антонія	55
11. Битва під Мутіною. Загибель консула Авла Гірція. Поразка Марка Антонія. Сенат відмовляє Октавіану в тріумфі. .	59
12. Марк Антоній відступає до Нарбонської Галлії. Союз Марка Антонія і Марка Лепіда. Призначення Октавіана консулом. Засудження убивць Цезаря	62
13. Примирення Октавіана з Марком Антонієм і Марком Емілієм Лепідом. Загибель Децима Брута й закінчення Мутінської війни.	68
14. Тріумвірат Марка Антонія, Марка Емілія Лепіда й Октавіана. Час проскрипцій. Загибель Цицерона. Побори тріумвірів	70
15. Обоження Юлія Цезаря. Секст Помпей захоплює Сицилію. Війна в Македонії. Полон і загибель Гая Антонія. Війна в Африці, загибель Корніфіція	76
16. Війна в азійських володіннях Риму. Облога Лаодікеї військами Гая Кассія. Загибель Долабелли	82
17. Гай Кассій і Марк Брут вчиняють розправу над тими, хто надавав допомогу їхнім супротивникам. Весь Схід, окрім Єгипту, схиляється перед Марком Брутом і Гаєм Кассієм.	87
18. Перша спроба Октавіана захопити Сицилію. Початок Філіппійської війни	91
19. Перша битва під Філіппами. Загибель Гая Кассія. Стацій Мурк захоплює морський караван Октавіана і відрізає війська тріумвірів від резервів	96
20. Друга битва під Філіппами. Поразка республіканців і загибель Марка Брута	100
21. Новий поділ провінцій між тріумвірами. Перше одруження Октавіана. Азійські володіння Риму під владою Марка Антонія. Знайомство Марка Антонія з Клеопатрою	104
22. Октавіан здійснює в Італії конфіскації й наділяє солдат землею. Конфлікт між Октавіаном і Луцієм Антонієм. Занепад господарства в Римі й Італії.	109
23. Примирення Октавіана з Луцієм Антонієм і новий конфлікт. Ситуація в Африці й Іспанії. Панування на морі піратів. Початок Перузійської війни. Луцій Антоній захоплює Рим	115

24. Сварка Луція Антонія з Барбатієм повертає Рим Октавіану. Вдалий маневр Марка Віпсанія Агріппи. Перехід ініціативи до Октавіана. Облога Перузії	119
25. Скорення Перузії. Кінець Перузійської війни	123
26. Посилення Октавіана. Розлучення із Клодією та сватання до Скрибонії. Октавіан допомагає Марку Емілію Лепіду. Луцій Антоній пристає на бік Октавіана.	127
27. Прибуття Марка Антонія до Італії. Хвороба й смерть Фульвії. Доміцій Агенобарб зі своїм флотом пристає на бік Марка Антонія. Міжусобиця між Марком Антонієм і Октавіаном.	131
28. Примирення Марка Антонія й Октавіана. Новий перерозподіл римських володінь між тріумвірами. Одруження Марка Антонія з Октавією. Безлади у виснаженій війною Італії	136
29. Одруження Октавіана зі Скрибонією. Початок перемовин Октавіана із Секстом Помпеем. Загибель Стація Мурка. Мир із Секстом Помпеем і новий переділ римських володінь	140
30. Вторгнення парфян у володіння Марка Антонія. Поразка парфян. Загибель Квінта Лабієна. Октавіан повертає Сицилію й Корсику. Розлучення Октавіана зі Скрибонією. Одруження Октавіана та Лівії	145
31. Сицилійська війна. Невдачі Октавіана. Війна Марка Антонія та Октавіана проти Помпея. Октавія Старша мирить чоловіка з братом	150
32. Марк Антоній і Октавіан обмінюються військами. Подовження повноважень тріумвірів. Повернення Марка Антонія на Схід і новий роман із Клеопатрою. Невдалий похід Марка Антонія проти Парфії	155
33. Октавіан продовжує війну із Секстом Помпеем і залучає до неї Марка Лепіда. Висадка військ тріумвірів на Сицилії. Війська Секста Помпея відступають	161
34. Битва під Мілами і Навлохом. Перемога флоту Октавіана. Завершення Сицилійської війни. Спроба Марка Емілія Лепіда захопити Сицилію. Війська Лепіда переходять на бік Октавіана. Тріумвірат перетворюється на дуумвірат	167
35. Тріумф Октавіана й трагічна доля солдатів Секста Помпея. Октавіан обирається довічним трибуном. Похід Октавіана в Іллірію і Далмацію.	172

36. Східні війни Марка Антонія. Шлюб Марка Антонія із Клеопатрою переростає із сімейної проблеми в державну. Октавіан і Марк Антоній остаточно сваряться	178
37. Марк Антоній і Октавіан перед вирішальною битвою. Клеопатра — фатальна жінка Марка Антонія. Марк Антоній втрачає симпатії римлян. Початок Акційської війни	183
38. Битва біля мису Акції. Загадкова втеча Клеопатри й Марка Антонія	189
39. Похід Октавіана в Єгипет. Останні дні Марка Антонія й Клеопатри та доля їхніх дітей. Октавіан на чолі всіх володінь Риму. Єгипет стає римською провінцією	193
40. Рим після громадянських війн. Установлення режиму принципату. Октавіан стає принцепсом, августом і довічним імператором. Створення Римської імперії	201
41. Організація охорони Октавіана Августа і його таємна поліція	210
42. Розширення римських володінь за Октавіана Августа	215
43. Октавіан Август і армія. Про зв'язок моральності, народжуваності й військових можливостей країни	244
44. Про ставлення Октавіана Августа до інших народів	249
45. Розбудова Рима. Відновлення введеного Гаєм Юлієм Цезарем календаря. Видовища за Октавіана Августа	251
46. Судова система Риму. Поняття Октавіана Августа про справедливість	257
48. Особисте життя Октавіана Августа і його захоплення	259
49. Боротьба між родичами за право успадкування трону. Овідій — пішак у великій грі. Лівія перемагає	261
50. Що думатимуть нащадки?	268
Від редакції	271
Від автора	271

1. Родовід і перші роки життя (63—49 роки до н.е.)

65 року до н.е. римський вершник Гай Октавій відсвяткував своє весілля. Для його нареченої Атії це був перший шлюб, для нього — другий. Першою дружиною Гая Октавія була Анхарія, про яку відомо лише те, що 69 року до н.е. вона народила йому доньку — Октавію Старшу. Залишається лише гадати, чи розлучився Гай Октавій з Анхарією, щоб побратися з Атією, чи одружився знову, бо овдовів, але новий шлюб був дуже вигідним для нього.

Октавій походив із роду плебеїв, який, утім, належав до верхівки римського суспільства. На той час плебейська знать давно вже домоглася для себе майже рівних із патриціями прав. Багаті плебеї все частіше ставали до шлюбу з патриціями. Так зробив і Гай Октавій, одружившись з Атією. Цей шлюб увів його до найвищих кіл римської політичної еліти. Батько Атії, сенатор Марк Атій Бальб, мав родинні зв'язки зі знаменитим тоді полководцем Гнеєм Помпеєм Великим. Її мати Юлія була рідною сестрою Гая Юлія Цезаря, котрий на той час не був ще ані тріумвіром, ані диктатором, але вже набирив силу. Рід Юліїв був одним із найшляхетніших і найвпливовіших родів у Римі.

23 вересня 63 року до н.е. Атія народила Гаю Октавію сина, якого за давньою римською традицією назвали на честь батька. Згодом у них народилася ще й донька — Октавія Молодша. Утім, про неї не збереглося жодних відомостей, окрім факту її народження, згаданого у Светонія Транквілла. А от юний Гай Октавій (майбутній імператор Октавіан Август) і його зведена сестра Октавія Старша відіграють згодом дуже важливу роль у житті Риму.

Окрім свого імені Гай Октавій Старший дав синові ще й додаткове ім'я-прізвище «Фурін» (*Thurinus* — Фурійський) на честь своєї перемоги над рабами-втікачами й заколотниками у Фурійському окрузі, здобутої ним у рік народження сина. Але прізвище «Фурін» якось не прижилося й майже не використовувалося. Можливо тому, що перемога у Фурійському окрузі була подією надто незначною порівняно з діями його родичів, або через те, що сам Гай Октавій Старший згодом здобув декілька набагато гучніших перемог у Македонії, чи з якихось інших причин. Хлопчика найчастіше називали просто Октавієм.

Одруження з Атією, як уже згадувалося, істотно зміцнило суспільне становище батька майбутнього імператора. Кар'єра Гая Октавія Старшого складалася блискуче. Із вершницького стану він перейшов до найвищого в Римі сенаторського стану. У рік народження сина його обрали плебейським еділом*, незабаром — претором**. У цьому ранзі його призначили римським намісником у Македонії, де він у великій битві розгромив племена бессів і фракійців, що не давали спокою провінції, і взагалі, виявив себе з найкращого боку. Знаменитий Марк Туллій Цицерон навіть вказував його за взірця своєму братові Квінту Туллію Цицерону, який не надто успішно управляв тоді провінцією Азія. 59 року до н.е. Гай Октавій висунув свою кандидатуру на посаду консула (вищу посаду в Римській республіці) і мав усі шанси бути обраним. Однак сталося непередбачуване — дорогою із Македонії він занедужав і раптово помер.

Так у чотирирічному віці Гай Октавій, майбутній перший імператор, втратив батька.

Його мати, Атія, незабаром вийшла заміж за Луція Марція Філіпа — сенатора й досвідченого політика, який добре ставився до пасинка і дбав про його виховання. Піклувався про юного Октавія і двоюрідний

* Плебейський еділ — помічник народного трибуна. Цю посаду вперше запроваджено в Римі 493 року до н.е. Плебейські еділи, які захищали права римського плебсу (простого народу), були людьми вельми впливовими й шанованими. Згодом у Римі впровадили ще декілька категорій еділів. Поступово еділи стали окремою категорією високопосадовців, які відповідали за благоустрій міста, організацію видовищ, стан державних установ, забезпечення населення продуктами, роботу поліцейських служб тощо.

** Претор — друга за значенням, після консула, категорія державних посад у Стародавньому Римі.

дядько — знаменитий полководець та політик Юлій Цезар, котрий поступово зміцнював свої позиції. Чимало часу Октавій перебував у домі бабусі по матері Юлії, сестри Юлія Цезаря. Мати й родичі подбали про те, щоб Октавій здобув прекрасну освіту. Його вчителями були раб Сфер, який користувався великою повагою свого вихованця, та грецький філософ Арія, якого Октавій настільки цінував, що згодом призначив намісником Єгипту.

Особливу увагу вихователі Октавія приділяли розвитку ораторського мистецтва, а красномовства його навчав Аполлодор Пергамський. Уже в 12 років Октавій виголосив публічну промову на похованні своєї улюбленої бабусі Юлії, зробивши це не згірш, аніж дорослий. З дитинства у нього на все життя залишилася звичка ретельно готуватися до будь-якого публічного виступу, записуючи найважливіші моменти на папері, а під час промови завжди говорити аргументовано й переконливо.

2. Поруч із Гаєм Юлієм Цезарем. Входження в політику (49—44 роки до н.е.)

Хлопчиків тільки-но сповнилося 13 років, коли на початку 49-го року до н.е.* у Римі спалахнула громадянська війна між прихильниками його дядька Гая Юлія Цезаря та прибічниками іншого видатного римського державного діяча й полководця Гнея Помпея Великого. Боротьба точилася настільки жорстока, що мати й вітчим ховали Октавія на одній зі своїх вілл, бо його могли вбити як спадкоємця Гая Юлія Цезаря, який не мав тоді власних синів. Хоча мати Гая Октавія доводилася далекою родичкою і Гнею Помпею Великому, її побоювання були цілком обґрунтованими. Утім, це тривало недовго. Незабаром війська Гая Юлія Цезаря захопили Рим, і Октавій зміг повернутися.

Майбутній імператор зростав у атмосфері постійної боротьби за владу й сам дуже рано долучився до неї, щосили намагаючись стати корисним помічником своєму дядькові. 18 жовтня 48 року до н.е., у віці 15 років, Октавій одяг чоловічу тогу, що означало досягнення ним повноліття. Відтоді Юлій Цезар покладав на нього різноманітні державні доручення.

* Римський календар того часу мав певні погрішності. Через це серед вчених немає згоди щодо точної дати початку громадянської війни між Гаєм Юлієм Цезарем і Гнеєм Помпеем Великим. Більшість істориків вважають, що Цезар перейшов річку Рубікон, яка відділяла Цизальпійську Галлію від Італії, і розпочав похід на Рим 10 січня 49 року до н.е. За іншими розрахунками, це відбулося наприкінці 50 року до н.е.

Гай Юлій Цезар одружувався тричі. Проте його єдина донька померла, а народжених у шлюбі синів він не мав. Щоправда, його коханка, Клеопатра VII Філопатра, якій він допоміг стати царицею Єгипту, народила йому сина Цезаріона. Але, по-перше, народжений 47 року до н.е. Цезаріон був тоді ще зовсім малям; по-друге, він був позашлюбною дитиною; а по-третє, у розпал громадянської війни Цезар, з політичних міркувань, не квапився визнавати своїм спадкоємцем сина від іноземки. Можливо, Цезар і збирався пізніше надати римське громадянство й передати владу рідному синові. Та поки, будучи реалістом і прагматиком, він волів розглядати як спадкоємця свого двоюрідного небожа.

Досягнувши повноліття Октавій продовжував жити так само скромно, як і раніше. За словами Ніколи Дамаського, він *«не брав участі у пиятиках молоді, не залишався на бенкетах занадто багато часу, перебуваючи там не довше, ніж до вечора, не обідав раніше десятої години, крім як у Цезаря, Філіпа або Марцелла, який одружився з його сестрою»*. Невдовзі, 46 року до н.е., Октавій взяв участь у тріумфі Цезаря з нагоди успішного завершення трьох його походів:

- у Малій Азії, де той розгромив понтійського царя Фарнака;
- у Єгипті, де Цезар переміг єгипетського царя Птолемея XIII і зробив царицею його сестру Клеопатру VII Філопатру;
- в Африці, де Цезар розбив не тільки війська республіканців, очолювані Квінтом Сципіоном (тріумфу за перемогу над римлянами не відзначали), а й їхнього союзника нумідійського царя Юбу Першого, приєднавши Нумідію до Риму як провінцію, названу Новою Африкою (завойована римлянами за сто років до цього провінція Африка — колишні володіння Карфагена — стала відтоді називатися Старою Африкою).

Це був грандіозний чотирикратний тріумф, оскільки, крім трьох зазначених (понтійського, єгипетського й африканського), святкували ще й тріумф з нагоди перемоги над повсталим галльським плем'ям белловаків, яких упокорив Децим Юній Брут — один із полководців Гая Юлія Цезаря.

Хоча сам Октавій у поході участі не брав, Цезар не тільки проїхав із ним містом разом із військом, а й удостоїв військових нагород. Під час жертвоприношень і релігійних процесій, Цезар змушував інших поступитись місцем Октавію, аби той стояв поряд з ним. Як писав Нікола Дамаський, Октавій, *«побачивши, що Цезар поводить з ним*

милостиво, як зі справжнім сином, і сам почувався впевненіше. Багато друзів та інші громадяни просили його клопотати за них перед Цезарем, і він, обираючи зручний час і завжди шанобливо, просив за багатьох і допомагав їм, за що користувався серед близьких неабиякою повагою. Він намагався звертатися до Цезаря лише в сприятливий для того час, не обтяжуючи його. При цьому він виказував свою прихильність і природний розум».

Для політика в тогочасному Римі одним із основних способів набутти популярності було влаштування видовищ. І от Цезар, щоб допомогти небожеві завоювати симпатії римлян, поклав на нього виконання обов'язків префекта Рима. Причому зробив це в період проведення в місті Латинських ігор, що були для римлян майже тим самим, що й Олімпійські ігри для греків.

У Римі на той час було два театри. Юлій Цезар взяв на себе влаштування видовищ в одному з них, а організацію видовищ у другому театрі доручив своєму небожеві. Октавій упорався із цим досить непростим дорученням, виконував свої обов'язки ретельно й сумлінно, *«нікуди не відходив навіть у довгі спекотні літні дні доти, доки не закінчувалася вистава».*

Хлопчикові, звісно ж, допомагали в цій непростій справі, але навантаження все ж таки виявилось надмірним. Чи то він перегрівся на сонці, чи то просто не розрахував свої сили: як людина, незвикла до такого навантаження, він занедужав.

Нікола Дамаський писав про це: *«Оскільки хворів він тяжко, всі були настрашені, хвилюючись, чи витримає його слабкий організм. Більше всіх непокоївся Цезар. Тому впродовж дня він або особисто перебував біля хворого, підбадьорюючи того, або відправляв своїх друзів і не дозволяв лікарям його залишати. Якось під час обіду хтось повідомив йому, що юнак знепритомнів і йому геть погано. Цезар негайно підхопився з ложа й, босоніж, поспішив до кімнати, де лежав хворий. Сповнений тривоги, він наполегливо вимагав допомоги лікарів. Сам сів біля хворого й дуже зрадів, коли повернув його до тями».*

Незабаром Юлій Цезар вирушив воювати проти синів Помпея в Іспанію. Через хворобу Октавій мусив залишитися в Римі. Однак він не збирався відсиджуватися подалі від небезпек: щойно одужавши, Октавій вирушив услід за дядьком. Його корабель зазнав аварії, тому до Іспанії він прибув вже після того, як 17 березня 45 року до н.е. Цезар розгромив своїх супротивників в битві під Мундою. Громадянська

війна завершилася, й Октавію не випало нагоди взяти в ній участі. Проте Юлію Цезарю сподобалася така завзятість небожа. Готуючи Октавія до майбутньої державної діяльності, Цезар у бесідах з ним *«намагався заторкнути багато важливих питань, випробовуючи його кмітливість. Спостерігши його дотепність і тямущість, лаконічні та точні відповіді на поставлені питання, він полюбив і цінував його ще більше»*.

Можливо, не тільки через покровність, а й завдяки лідерським здібностям, що їх Цезар помітив у Октавія, володар Риму розглядав останнього як свого можливого спадкоємця і готував його до цієї ролі.

По завершенню громадянської війни Цезар одразу почав готувати грандіозний похід проти парф'ян. Парфія, яка займала територію сучасних Іраку й Ірану, контролювала всю торгівлю Риму із країнами Сходу. Її багатства давно вже вабили римлян. 53 року до н.е. римський полководець Марк Ліциній Красс спробував вторгнутися до Парфії, але зазнав нищівної поразки й загинув у битві під Каррами.

Однак Цезар не без підстав вважав себе набагато кращим полководцем і не сумнівався, що зможе досягти того, чого не зміг Красс. Для походу підготували небачено велику армію, до якої мали доєднатися ще й війська всіх залежних від Риму східних царств. Готуючи цей грандіозний похід, Цезар заздалегідь відрядив Октавія до Аполлонії (місто в Північній Греції, на узбережжі Адріатичного моря), у районі якої дислокувалися три легіони, *«для виховання й навчання воєнній справі»* і доручив йому деякі заходи щодо підготовки до походу. Супроводжували Октавія його однолітки й майбутні побратими — Марк Віпсаній Агріппа та Квінт Сальвідієн Руф. Війська й полководці ставилися до Октавія, родича Гая Юлія Цезаря, дуже прихильно.

3. Змова в Римі. Загибель Гая Юлія Цезаря

Здавалося, диктатура Гая Юлія Цезаря встановилася в Римі надовго. Отримавши владу внаслідок громадянської війни, він уникав репресій і помилював більшість своїх супротивників. А багатьом із них навіть надав вигідні й почесні посади. Життєвий уклад знаті фактично не змінився. Не було доносів і конфіскацій. Навіть колишні супротивники Цезаря зберегли свої статки. Їм лише довелося визнати, що остаточне рішення з будь-якого питання тепер ухвалює він. Своєю владою Цезар не зловживав, а про Рим і римлян намагався піклуватися.

Війська обожнювали Цезаря. Задобрений щедрими роздачами народ Рима також був цілком задоволений його правлінням. Покладаючись на любов народу та армії, Цезар мало піклувався про власну безпеку. Більш обережні друзі просили його постійно тримати біля себе охоронців, але він не погоджувався, заявляючи, що *«краще раз померти, ніж повсякчас очікувати смерті»*. Він стверджував, що прихильність народу та війська — найнадійніший захист.

Цезар здійснив реформу римського календаря, що дозволило набагато точніше датування, і мав багато інших грандіозних планів. Планував змінити русло Тибру, зробивши легшим і безпечнішим плавання для торгівельних суден. Збирався побудувати новий порт в Остії, осушити болота, щоб наділити землею тисячі безземельних громадян і поліпшити клімат. Готувався підкоряти Риму все нові й нові народи.

Більшу частину римської знаті правління Цезаря цілком улаштувало. Риму доводилося бачити раніше набагато жорсткіші і кривавіші диктатури, Цезар же приніс мир і спокій. Проте частину римської знаті лякала думка про те, що Цезар оголосить себе царем. Навіть такий цар їх не влаштовував. Римські сенатори могли нищити чужі держави, перетворювати на рабів цілі народи, але нізащо не бажали поступитися навіть малою дещицею власних прав, вважаючи, що можуть бути тільки першими. Їхнім ідеалом залишалася колишня олігархічна сенатська республіка.

Частина сенаторів на чолі з Марком Брутом, Гаєм Кассієм та улюбленцем Цезаря Децимом Брутом, який нещодавно їхав з ним під час тріумфу в одній колісниці, організували змову. До неї долучилися кількадесят осіб. Змовники вірили, що досить покінчити з Цезарем, і республіку буде врятовано. Усе залишиться, як і раніше: реальна влада перейде до сенату, і всі співатимуть їм дифірамби як визволителям від тиранії. Напасти на Цезаря вирішили в сенаті, куди римляни традиційно приходили без зброї.

Вранці 15 березня 44 року до н.е. змовник Децим Брут, відбувши разом із Цезарем жертвопринесення, прийшов із ним до будівлі сенату. Коли до них підійшов відданий Цезареві Марк Антоній, який вирізнявся великою фізичною силою, Децим Брут завів з Антонієм довгу розмову, щоб затримати його й не дати увійти до будівлі разом із Цезарем.

Коли Гай Юлій Цезар увійшов, сенатори підвелися, вітаючи його як диктатора* і верховного понтифіка**. Змовники ж обступили Цезаря й, звертаючись до нього з різними проханнями, провели його до крісла. Особливо впадав перед ним Тіллій Кімвр, який прохав повернути із заслання свого брата. Побачивши, що їхня наполегливість у проханнях перевершує межі дозволеного, Цезар ці прохання відхилив та висловив своє невдоволення.

* У наш час слово «диктатор» має негативне значення. У найкращому разі воно звучить як докір. Проте за часів Давнього Риму було інакше. Це була вища магістратура Римської республіки. Римський сенат призначав диктатора лише тоді, коли республіці загрожувала серйозна небезпека. Тож не тільки бути, а й називатися диктатором у Римі було почесно. А Цезар подбав про те, щоб проголошення його диктатором відбулося з дотриманням усіх необхідних ритуалів і традиційних процедур.

** Верховний понтифік — вищий жрець традиційного римського культу, який обирався довічно.

Тоді Тіллій Кімвр схопив обома руками тогу Цезаря і стяг її з шиї, подавши цим сигнал до нападу. Кожен зі змовників ховав під одягом меч або кинджал, однак авторитет і слава Цезаря були настільки великими, що кинутися на нього спереду, віч-на-віч, ніхто не зважився. Перший удар беззбройному Цезареві «поборники свободи» завдали зі спини. Це зробив Сервілій Каска, який ударив Цезаря мечем у потилицю. Цезар, обернувшись, закричав: *«Негіднику, Каско, що ти коїш?!»*, і схопив меч Каски, не даючи тому завдати нового удару. Розгублений Каска покликав на допомогу брата. Змовники пови-хоплювали з-під одягу зброю, але через метушню, переляк і поспіх заважали один одному й навіть поранили кількох своїх. Через це удари, що їх завдавали Цезареві, були не смертельними. Він намагався ухилитися, відбивався. Та вгледівши серед нападників Марка Брута, накинув собі на голову тогу, аби не бачити, що відбувається, і припинив опір. Після цього змовники вбили його.

Ніхто не наважився заступитися за диктатора й верховного понтифіка. Для більшості сенаторів ці події були цілковитою несподіванкою. Налякані, вони залишили курію.

4. Рим у перші дні після загибелі Гая Юлія Цезаря. Поховання Гая Юлія Цезаря і його заповіт. Октавій вирушає до Італії

Змовники не мали плану дії. Вони сподівалися, що після вбивства Юлія Цезаря народ і сенат радо відновлять старі республіканські порядки. Однак події розвивалися не так, як їм того хотілося. Як писав Аппіан, *«убивці Цезаря збиралися виголосити в сенаті промову, проте там нікого не залишилося. Тоді, обгорнувши плащі навколо лівих рук, як щити, вони з мечами, котрі ще зберігали сліди крові, побігли Римом із криками, що вбили царя й тирана. Один із них начепив на списа повстяного капелюха* на знак свободи»*. З ними *«із позиченими в інших мечами»* побігли й деякі з тих, *«котрі не брали участі в змові, але бажали розділити її славу»*. Серед них був і консул Долабелла — улюбленець Цезаря, який брав участь у всіх його останніх походах, бився разом із ним на Балканах, в Африці й Іспанії, де в запеклій битві під Мундою виявив неабияку відвагу й навіть отримав поранення. Убивці Цезаря *«закликали відновити отчий спосіб правління, нагадували про давнього Брута** і давніх римлян, які теж змовилися проти давніх царів»*.

* За давньою римською традицією, коли раба відпускали на волю, йому на голову одягали повстяний капелюх, так званий фрігійський ковпак, на знак того, що він тепер вільний. Згодом фрігійський ковпак став символом свободи й порятунку від гноблення.

** Луцій Юній Брут (так званий давній Брут) — один із головних організаторів скинення останнього римського царя Тарквінія Гордого (509 року до н.е.) та один із двох перших консулів Римської республіки. Марк Юній Брут і Децим Юній Брут вважали себе нащадками Луція Юнія Брута.

Однак очікуваної підтримки вони не здобули. Більшість senatorів розбіглися настрашені, а народ німував. Тим часом близький друг Цезаря консул Марк Антоній і начальник кінноти Цезаря Марк Лепід забарикадувалися у своїх будинках. А вночі вірні солдати принесли до будинку Марка Антонія скарбницю Цезаря, що дозволило йому впливати на тих, хто вагався. Змовники ж не зважилися на штурм і запропонували дійти згоди.

Вранці скликали засідання сенату. Змовники говорили багато й бундючно: пропонували називати Марка Брута й Гая Кассія (натхненників змови) визволителями, а Цезаря оголосити тираном і кинути його труп у Тибр, як чинили із наймерзеннішими злочинцями. Проте Марк Антоній вказав, що коли всі розпорядження покійного буде скасовано, усі, хто отримав від нього почесні й вигідні посади, втратять їх. Це вмить змінило ситуацію. Другий консул Долабелла, який раніше натякав на свою участь у змові, тепер лаяв змовників, адже він отримав консульство від Цезаря, хоча йому виповнилося тільки 25 років, і за законом він ще не міг обіймати цю посаду. Потім Антоній нагадав, що ветерани Цезаря й колоністи повстануть, якщо в них спробують відібрати отримані від нього земельні наділи. У підсумку сенат ухвалив урочисто поховати диктатора, а також залишити чинними всі його постанови. Убивцям же замість подяки оголосили тільки прощення.

Марк Антоній відразу оголосив народу про ухвалені рішення й, щоб зберегти популярність серед прихильників Цезаря, особливо серед солдатів і ветеранів, сказав, що пожертвував помстою заради миру й спокою. Марк Емілій Лепід, інший найближчий соратник Цезаря, також оголосив перед народом, що вирішив пожертвувати помстою заради загального спокою, хоча й сумує за Цезарем. Зворушені його промовою римляни обрали Лепіда верховним понтифіком замість загиблого Цезаря.

Багатьом здавалося, що конфронтації вдалося уникнути й усе справді йде до примирення.

Однак незабаром ситуація знову змінилася. У день поховання Цезаря величезна юрба, що зібралася на Марсовому полі, зажадала оголосити заповіт. З'ясувалося, що Цезар заповів народу Рима свої розкішні сади й наказав після його смерті видати кожному римлянинові грошовий подарунок — 75 аттичних драхм, а інше своє майно залишив Октавію, якого оголосив своїм названим сином. Тоді, як писав Аппіан, *«народ знову розлютився, оскільки до цього лунали обвинувачення проти Цезаря як тирана, заповіт же, виявилося, написала людиною, що любила місто. Особливо прикро вразило те, що одного з*

убивць, Децима Брута, записано як спадкоємця другої черги». Це вкрай обурило більшість римлян, «вони вважали ницістю і блюзнірством, що Децим підступно виступив проти Цезаря, хоча його зазначено у заповіді як названого сина».

Антоній виголосив надгробну промову й, бажаючи залучити до себе більше прихильників, перелічив заслуги покійного, нагадав про його щедрість до солдатів і народу, про його довірливість, через яку він підпустив убивць до себе. У цей час над поховальним ложем підняли воскову статую вбитого. За словами Аппіана, *«за допомогою механізму статуя поверталася навсібіч, і всі бачили 23 по-звірячому завдані йому рани на тілі й обличчі»*. Таке видовище переповнило чашу терпіння. Збуджений натовп рушив до будівлі сенату й підпавив її, а потім римляни заходилися шукати вбивць Цезаря. Убивць не знайшли, зате спалили домівки деяких senatorів. Заспокоївшись, римляни повернулися до ложа Цезаря, понесли його, як святиню, до Капітолію й уже там здійснили обряд поховання.

Убивці Цезаря відчували себе в Римі вкрай незатишно, але до відкритої конфронтації республіканців і цезаріанців ще не дійшло. Обидві сторони воліли вичікувати, маневрувати й накопичувати сили.

Уже за кілька днів після подій у Римі Октавій, який перебував у Аполлонії, дізнався про вбивство Юлія Цезаря й проголошення себе його спадкоємцем. Октавій втрапив у скрутне становище, адже бути спадкоємцем Цезаря виявилось не лише почесно, а й небезпечно. Ніхто тоді не знав, що буде далі. Цілком вірогідно, що республіканці у разі свого приходу до влади, могли дати наказ про його страту. Октавій довго вагався, чи не покликати на допомогу легіони, розташовані поруч, але відкинув такий план як передчасний і необачний. Йому пропонували також сховатися серед доброзичливо до нього налаштованих римських легіонів у Македонії, але й цю пропозицію він відхилив. Зваживши всі за і проти, Октавій подався до Італії. 11 квітня 44 року до н.е., переправившись через Адріатичне море, він зійшов з корабля, супроводжуваний лише кількома друзями й невеликим почтом, причому з обережності висадився не в Брундізії*, оскільки, за словами Аппіана, *«ще не знав про настрій тамтешнього війська і остерігався всього»*, а в Лупії — невеликому містечку неподалік від Брундізія, осторонь від звичайного шляху. Звідтіля він відправив своїх довірених осіб зібрати інформацію про розвиток подій.

* Брундізій — на той час, велике місто і основний італійський порт, через який велася торгівля із Грецією та східними провінціями Риму.

5. Рим у боротьбі за владу. Поділ провінцій. Убивці Цезаря залишають столицю. Піднесення Марка Антонія. Розправа над Амацієм — Лжемарієм

Після похорону Цезаря сенат звинуватив Марка Антонія у тому, що його надгробна промова спричинила безлади. Невідомо, до чого б це могло призвести, але раптом у розвиток подій втрутилася ще одна особа — якийсь Амацій, котрий проголосив себе Марієм, онуком прославленого полководця Гая Марія*. Завдяки присвоєному імені, яке вказувало на свояцтво з Юлієм Цезарем, він здобув прихильність народу. За словами Аппіана, Амацій висловлював непомірну скорботу з приводу загибелі Цезаря, спорудив вівтар на місці спалення його тіла, *«тримав біля себе загін сміливців і постійно погрожував убивцям»*. Побоюючись безладів, Децим Брут відправився в Цизальпійську Галлію, Требоній в іонійську частину Азії, Тіллій Кімвр — у Віфінію. Намісниками цих провінцій їх призначили ще за Цезаря, і тепер вони поспішали з цього скористатися. Інші змовники просто втекли з міста.

Довше за інших не залишали Італію головні змовники — Марк Брут і Гай Кассій.

Ще за Юлія Цезаря Марка Брута призначили намісником Македонії на наступний рік (43 рік до н.е.), а Гая Кассія — намісником

* Гай Марій (приблизно 157–86 рр. до н.е.) — видатний римський державний діяч і полководець. Був одружений з тіткою Гая Юлія Цезаря. Здійснив реформу римської армії, що значно посилало її могутність. Успішно завершив кілька воєн. Сім разів обирався консулом. Мав величезну популярність серед значної частини римлян, особливо серед незаможних верств населення.

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
книги.